

ALA EL-ASVANI • Diktatörlük Sendromu

ALA EL-ASVANI 1957'de Mısır'da doğdu. Üniversitede dış hekimliği okudu. *Yakup-yan Apartmanı*, *Şikago*, *Mısır Otomobil Kulübü* gibi çok satan romanlarının yanı sıra *Dost Ateşi* adlı bir hikâye seçkisi ve *Mısır'ın Durumu Üzerine* bir araştırma-inceleme kitabı olan yazar, Mısır'da muhalif Kefaya hareketinin kurucuları arasında yer aldı. Eserleri otuz yedi dile çevrilip yüzden fazla ülkede yayımlandı. *The Times* tarafından son elli yılda İngilizceye çevrilen en iyi elli yazar arasında gösterildi.

The Dictatorship Syndrome

© 2019 Alaa Al Aswany

Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 2950 • Politika Dizisi 206

ISBN-13: 978-975-05-3009-8

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ALA EL-ASVANI

Diktatörlük Sendromu

The Dictatorship Syndrome

ÇEVİREN *Barış Özkul*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
Yazarın Notu	9
1 Sendrom	13
2 Diktatörlük Sendromunun Semptomları	25
3 Makbul Vatandaşın Ortaya Çıkışı	35
4 Komplo Teorisi	45
5 Faşist Zihniyetin Yayılması	55
6 Entelektüelin İtibarsızlaştırılması	71
7 Terörizme Zemin Hazırlayan Faktörler ve Diktatörlük	89
8 Sendromun Seyri	109
9 Diktatörlük Sendromunun Önlenmesi	139

TEŞEKKÜR

Bu konuda bir kitap yazmak için birlikte sohbet etme fikrini ortaya atan ve müthiş zevk aldığım bir işe girişmemi sağlayan Barbara Schwepcke'ye çok teşekkür ederim. Schwepcke'nin çalışma arkadaşları Harry Hall ve Alice Horne'a yayına hazırlık sırasında içgörölü ve dikkatli yorumlarıyla kitaba katkıları için teşekkür ederim. Titiz çevirisi için Russell Harris'e, detaylı araştırmaları ve yardımları için Abdalla F. Hassan'a minnettarım. Kitabın yayın haklarını temsil eden Andrew Wylie ve Saral Chalfant'ın yanı sıra geri bildirimlerinden ötürü özellikle teşekkür etmek istediğim Charles Buchan'ı da burada anmak isterim. Son olarak öyle tahmin ediyorum ki çoğu bu kitapta anlatılan zorlu koşullarda yaşayan değerli okurlarıma teşekkür etmek isterim. Hepsine minnettarım ve umarım birlikte diktatörlüklerin olmadığı bir dünyayı görürüz.

Yazarın Notu

Barbara Schwepcke ile yıllar önce Kahire Amerikan Üniversitesi Yayınevi'nin yayın koordinatörü rahmetli arkadaşım Mark Linz aracılığıyla tanıştık. Barbara ve Mark hem iş hem de hayat arkadaşıydı ve üçümüz Kahire, Londra ve Frankfurt'ta sık sık buluşurduk. Dünyada, özellikle Mark ve Barbara'nın sevdiği ülkelerden biri olan Mısır'da olanları uzun uzun konuşurduk. Zaman geçtikçe Barbara'nın, kişisel bir bağlılıkla, dünyanın neresinde olursa olsun özgürlüğü savunmakta kararlı olduğunu ve kitap yayıncılığını cehalet, otoriteriyenizme ve insan hakları ihlallerine karşı bir silah olarak gördüğünü anladım. 2011'de Mısır devrimi başladığında Barbara tüm samimiyetiyle devrimi destekledi. Kahire'ye gelip, insanlarla konuşmak üzere Tahrir Meydanı'na gitti. Tanıştığı herkesle devrim ve devrimin riskleri hakkında sohbet etti. Adeta Mısırlı bir devrimci gibi devrimi destekliyordu.

Üç yıl sonra General Abdülfettah el-Sisi iktidara geldiğinde, kitaplarım Mısır'da kara listeye alındı. O sırada Barbara'ya devrimle ilgili yazılarımdan oluşan bir kitap yapmayı

önerdim. Romanlarım çeşitli dillere çevrilmişti ve bir edebiyatçı olarak ünlü sayılırdım ama Barbara makalelerimin de Arap dünyası dışındaki okurla buluşması gerektiğini düşünüyordu. Düşüncelerimi kitaplaştırmama engel olamayacaklarını ve Mısır'da kara listeye alınmama karşı verebileceğim en iyi cevabın makalelerimden bir seçki yapmak olduğunu söylüyordu. Barbara'ya göre kitabın adı da tüm makalelerime son nokta olarak koyduğum "Cevap Demokrasi" nakaratı olmalıydı. Kitabım Londra'da yayımlandıktan sonra İngiliz okurdan epey takdir topladı.

Birkaç ay sonra Barbara'nın karşısına farklı bir öneriyle çıktım: Barbara ile ikimiz 20. yüzyılda diktatörlük olgusu konulu bir dizi sohbetten sonra bunları bir kitap haline getirebilirdik. Barbara öneriyi memnuniyetle kabul etti ve sohbetlerimizi kayda alan iki asistan eşliğinde düzenli olarak konuşmaya başladık. Son derece kültürlü bir kadın olan Barbara, sohbetleri müthiş bir beceriyle yönlendiriyordu. Her sohbetin sonunda bir başka önemli meseleye temas ederken insanlığın genel olarak sergilediği diktatörlük alametleri üzerine düşünmeye başlamıştım. Çin ya da Mısır'da büyüyen bir genç ile onunla aynı eğitim seviyesinde olan bir Britanyalı ya da ABD'li genç arasındaki fark neydi? Diktatöryel tavırların izleri gündelik hayatta insan davranışına nasıl yansıyordu?

Londra'daki Gore Hotel'de odamda geçirdiğim bir akşamı hiç unutamam. Ertesi sabahki sohbetimiz için bir şeyler okurken aklıma yeni bir fikir gelmişti. Sabah Barbara'ya sohbetlerimizin konularının fazla ağır olduğunu ve bu fikirleri kamuya aktarmanın en elverişli mecrasının sohbet olmaya bileceğini söyledim. Bunun yerine bir dizi makale yazmak istiyordum. Bu öneriyi kabul eden Barbara diktatörlükle ilgili çalışmamı "Diktatörlük Sendromu" başlıklı bir tıbbi rapor biçiminde yazmamı salık verdi.

Sevgili arkadaşım ve yayın temsilcim Charles Buchan da kitap fikrini heyecanla kabul edip sözleşmeyi hazırlamak için kolları sıvadı. Kitabın İngilizce çevirisi için başarılı çevirmen Russell Harris'le konuşmaya karar verdik.

Kitabı yazmaya hemen başlayıp yarısını Kahire'de bitirdim. O sırada Mısır rejimiyle aram o kadar kötüydü ki kendi ülkemde bulunmam hem kendim hem de ailem için ciddi bir tehditti ve bu yüzden yarısı biten kitabı bir USB belleğe yükleyip çantamda dış macunumla tıraş kremim arasına saklayarak ülkeden çıkardım. Mısır'a her giriş-çıkışımda yetkililer beni bir köşeye çekip geçiş izni vermeden önce bavalumu iki kez arayıp uzun süre bekletiyorlardı. Eğer kitapla ilgili bir şey bulunsaydı kesin el konurdu; devlet memurlarından oluşan bir komite kitabı inceledikten sonra mahkemeye çıkartılır ve "devlet kurumlarına hakaret"le suçlanırdım.

Bugün diktatörlük sendromunun her zamankinden daha iyi anlaşılması gerektiğini düşünüyorum ve bunun önemli bir nedeni bahsettiğim sansür mekanizması. Dünyada diktatörlükten ölenlerin sayısı herhangi bir hastalıktan ölenlerin sayısından çok daha fazla.

New York'a varınca kitabın başına tekrar oturdum. Bölümler tek tek çevrildi ve kıymetli yorumlarını benimle paylaşan Charles'a ve Haus'taki yayıncım Harry Hall'a gönderildi.

Şimdi ise siz sevgili okurun karşısında. Umarım beğenirsiniz.

Sendrom

1967'de İsrail-Mısır Savaşı başladığında on yaşında bir çocuktum. Cemal Abdülnasır (1918-1970) Mısır'ın tek hâkimiydi ve tüm muhaliflere karşı baskıcı ve şiddetli önlemler almıştı. Nasır otoriter olmakla birlikte sosyalist politikalar benimsemişti;¹ büyük şirketleri millileştirip toprak sahiplerinin malvarlıklarına el koymuş ve bunları köylülere dağıtmıştı. Milyonlarca yoksul ilk kez parasız eğitim, sağlık sigortası, devlet memuriyeti ve bütçeye uygun barınma imkânlarına erişmişti. Bütün bunlar Nasır'ın diğer Mısırlı liderlere pek nasip olmayan bir popülerliğe kavuşmasıyla sonuçlanmıştı.²

Mısır halkı o tarihte dünyada olanlardan habersizdi çünkü Nasır'ın propaganda makinesi kamuoyunu güvenlik aparatının talimatları doğrultusunda şekillendiriyordu. *BBC* ve *Voice of America* (*Amerika'nın Sesi*) gibi yabancı radyo istasyonlarının sinyalleri sık sık kesilirken yetkililer “karşıdevrimci propaganda ve yalanlar yayan”³ bu radyoları dinlememeleri

1 Robert Stephens, *Nasser: A Political Biography* (New York: Simon and Schuster, 1971), 12. bölüm.

2 A.g.e., s. 161, 295, 331, 342.

3 A.g.e., s. 492, 562.

konusunda vatandaşları uyarıyordu. Nasır kendini sömürgeciliğe direnen bir dünya lideri olarak görüyordu ve bir tür Arap milliyetçiliği çerçevesinde 1958’de Mısır’la Suriye’nin birleştiğini ilan etti. Ne var ki Mısır genelkurmayının müte-hakkim tavırlarından bıkan Suriye, Eylül 1961’de birlikten ayrıldı. Ardından Nasır, 1962’de Kralçılara karşı Cumhuriyetçileri desteklemesi için Mısır ordusunu Yemen’e gönderdi; binlerce askerin ölümünün yanı sıra ordunun en etkili savaş birimlerinin de tükenmesiyle sonuçlanan bu absürt savaşın sonucunda Mısır tam anlamıyla bataklığa saplandı. Bozgun, Mısır halkından gizlenmiş ve Nasır’ın istihbarat aygıtı Ortadoğu’daki en büyük savaş gücü olan Mısır ordusunun İsrail ordusunu birkaç saat içinde ezip İsrail halkını denize dökebileceğine; Filistin’in bir kalemde özgür olabileceğine Mısır halkını inandırmıştı.

İsrail ile Suriye arasındaki gerilim Mayıs 1967’de arttı. Nasır, ülkenin doğusuna kapsamlı bir askerî sevkiyatın yapılmasını emretti ve Suriye’yle geçmişte imzalanan Ortak Savunma Antlaşması’nın yürürlüğe konduğunu açıkladı.⁴ Ardından Birleşmiş Milletler Acil Müdahale Gücü’nün Mısır sınırlarından çekilmesini talep etti ve İsrail gemilerinin Akabe Körfezi’nden geçişine asla izin verilmeyeceğini açıkladı. Neresinden bakılırsa bakılsın Nasır, İsrail’le bir savaşa hazırlanıyordu. Mısırlılar olarak İsrail’i yeneceğimizden emindik – hatta birçok kişi Mısır’ın savaştan sonra elde edeceği ganimetlerin nasıl paylaşılacağını konuşuyordu.

O zamanlar Kahire’nin nezih semtlerinden Garden City’de

4 Suriye ile Nasır rejimi arasındaki gerilimler 1961-1966 yılları arasında devam etti. İsrail’in Suriye’ye yönelik tehdidi karşısında Suriye ve Mısır 1966’da SSCB’nin desteğiyle Ortak Savunma Antlaşması’nı imzaladı. Bkz. Arapça: Yusuf Muhammad ve Fahd Abbas, *al- ‘Ilāqāt al-sūriyya-al-miṣriyya* [Suriye-Mısır İlişkileri] <www.iasj.net/iasj?func=fulltext&ald=43677> ve İngilizce: Michael Wall, “Hussein and Nasser sign defence agreement - archive, 1967”, *The Guardian*, 31 Mayıs 2019 <<https://www.theguardian.com/world/2019/may/31/hussein-and-nasser-sign-defence-agreement-archive-1967>>.

ailemle birlikte yaşıyordum; Garden City’de çoğu yeni sosyalist kanunlardan kötü etkilenmiş toprak sahipleri ve işadamları oturuyordu. Bu insanlar buna rağmen savaşı canı gönülden destekliyordu. Sivil Savunma Teşkilatı’nın buyruklarıyla düşman uçakları binaları hedef almasın diye evlerin pencereleri siyaha boyanmıştı. Yollara tuğladan engeller yerleştirilmiş ve bomba şarapnellerinden korunabilmek için binaların girişine kum torbaları konmuştu. Kahire Valiliği’nin sokaklara astığı devasa bez pankartlardaki sloganları hâlâ hatırlıyorum: “Körfezde yelken açarsanız kurtlara yem olursunuz”; “Tel Aviv sahilinde çayımızı yudumlayacağız.”

Babam Abbas el-Asvani ünlü bir sosyalist yazar ve hukukçu olduğu gibi, sıkı bir Nasır muhalifiydi. Nasır’ın sosyalist önlemlerini desteklemekle birlikte, bunların kalıcı olmayacağını, çünkü beraberinde özgürlük getirmeyen kazanımların herhangi bir değerinin olmadığını düşünüyordu (haklı da çıktı zira Nasır’ın ölümünden sonra bu kazanımlar kumdan bir kale gibi yıkıldı).⁵ Babamın usanmadan tekrarladığı bir cümleyi hâlâ hatırlarım: “Tek bir kişinin dahi onuru çğnenirse, sosyalist kazanımların hiçbir değeri yoktur.”

İsrail’le savaş 5 Haziran 1967 sabahı başlamıştı. Herkesin içi milliyetçi bir coşkuyla doluydu – kişisel tavrını bana şöyle izah eden babam da coşkunun bir parçasıydı: “Abdülnasır bir diktatör ve ona hâlâ muhalifim ama bugün Mısır savaşın parçası ve ülkemizi desteklemek zorundayız.”

Herkes öyle derin duygular içindeydi ki biz çocuklar bile savaşta rol oynamamız gerektiğini düşünüyorduk. Evimizin balkonuna ufak bir “haber paylaşım merkezi” kurmuşum. Karşı komşumuz Marta adında bir büyükanne, oğlu, gelini

---

5 Nasır’ın kazanımları arasında şunlar sayılabilir: Eğitimin ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi; sendika ve kooperatiflerin yaygınlaşmasının devlet kontrolü altında teşvik edilmesi; bir demir-çelik fabrikası ve Asvan Barajı’na bağlı bir hidroelektrik santralin açılmasını içeren devlet destekli bir sanayileşme programı. Bkz. Stephens, Nasser, s. 187-88, 335, 364, 506, 559.

ve çocuklarından oluşan bir İtalyan aileydi. Marta Teyze'yi severdim ve balkonundaki çiçekleri sularken onunla Fransızca konuşurduk. Savaşın başladığı sabah tatlı tatlı gülümseyip bana selam vermişti. Ardından Mısır'ı ne kadar sevdiğini anlatıp tüm kalbiyle İsrail'in yenilmesini istediğini söylemişti. Radyodaki askerî anonsları ona tercüme ederdim. İlkin 23 İsrail uçağını düşürdüğümüz açıklandı. Sonra bu sayı 46'ya, sonra 87'ye yükseldi. Düşürülen İsrail uçağı sayısının son anonsa göre 200 olduğunu söylediğimde Marta Teyze başını sallayıp şöyle dedi: "Evladım, devletiniz size yalan söylüyor. Ben İkinci Dünya Savaşı'nı yaşadım ve bu kadar uçağın bir günde düşürülmesi imkânsız."

Marta Teyze'nin tavrından rahatsız olup anonsları tercüme etmeyi bırakmıştım. Nasır'ın propaganda aygıtı bizi İsrail'i ezip geçtiğimize inandırmıştı. Tüm ülkenin gözü iki gün boyunca boyanmıştı ama üçüncü gün Mısır halkı, İsrail'le ateşkesin kabul edildiği ve Sina Yarımadası'ndan çekilmekte olan Mısır ordusuna saldıran İsrail'in BM'ye şikâyet edildiği haberiyle uyandı. Bu büyük şok ortalama Mısırlı için bir depremdi ve bu şoktan hâlâ kurtulamadık.

Savaşın dördüncü günü (9 Haziran) felaketin boyutları tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştı. İsrail, savaşın ilk saatlerinde Mısır hava kuvvetlerini imha ettikten sonra Sina Yarımadası, Batı Şeria, Gazze, Golan Tepeleri ve Doğu Kudüs'ü işgal etmişti. Bu, Mısır tarihindeki küçük düşürücü hezimetlerden biriydi;⁶ babamın arkadaşlarının bizim evde toplanıp çocuklar gibi ağladığını, olan bitene inanmakta güçlük çektiklerini dün gibi hatırlıyorum. Felaketin tam ortasında devlet televizyonu liderimiz Nasır'ın ulusa sesleneceğini duyurdu. Babamın ruh hali berbatı ve bir tiran olarak Mısır'a felaket yaşatan ve ülkeyi utanç verici bir duruma düşüren Nasır'a her zamankinden daha öfkeliydi. O akşam Nasır perişan bir hal-

6 Bkz. Stephens, *Nasser*, 18. bölüm.

de televizyona çıktı ve Mısır'ın büyük bir sömürgeci komp-
lonun kurbanı olduğunu açıkladı: Sömürgeci güçler Nasır'ı
düşman bellemişti ama tüm Arap milletinin onlardan nefret
ettiğini henüz bilmiyorlardı. Sonra da “geri çekilmenin (hezi-
met yerine daha hafif bir kelime olan “geri çekilmeyi”yi kul-
lanıyordu) tüm sorumluluğunun kendisine ait” olduğunu;
Mısırlıların kabul edeceğini umduğu bir kararla görevinden
ayrılıp Mısır ordusunda sıradan bir nefer olarak ülkesine hiz-
mete devam edeceğini açıkladı. Nasır'ın konuşması bittiğin-
de ülkenin dört bir yanında milyonlarca kişi sokağa dökü-
lüp bu istifayı engellemek için eylemler yapmaya başladı. Na-
sır'ın televizyondaki konuşmasını babamla seyretmiştik; isti-
fayı engellemek üzere sokağa dökülen kalabalıkların gürül-
tüsünü işiten babam daha fazla dayanmamıştı. Beni de bin-
dirdiği arabasıyla sokaklarda göstericilerin arasında turlama-
ya başlamıştık ve babam bir noktada arabayı durdurup göste-
ricilerden birine şu soruyu sormuştu:

“Niçin sokaktasın?”

Adamın cevabı şu oldu: “Çünkü Nasır'ın gitmesini iste-
miyoruz.”

Babam buna karşılık, “Peki İsrail'in bizi yenip toprakları-
mızı işgal ettiğini bilmiyor musun?” diye sordu.

“Biliyorum tabii ki.”

“Bu hezimetin sorumlusu Nasır olduğuna göre onun git-
mesi gerekmez mi?”

Tam bu noktada adam paniğe kapılıp şöyle dedi: “Ama
efendim, Nasır giderse kim bizi bir arada tutacak?”

“Bir arada olabilmek için birine ihtiyacımız mı var? Ken-
di başımıza yapamaz mıyız?” diye bağırın babam arabasını
hızla sürüp uzaklaştı.

Bu kitlesel gösterilerden iki gün sonra Nasır halkın irade-
sine boyun eğip, istifa etmekten vazgeçtiğini açıkladı. Vefa-
tına kadar üç yıl daha iktidarda kaldı.

Nasır'ın savurduğu istifa tehdidi tarihçiler tarafından farklı şekillerde yorumlanıyor. Nasır muhalifleri gösterilerin güvenlik aygıtı tarafından organize edildiğini iddia ederken, Nasır destekçileri ise kitlelerin doğal bir tepki verdiği kanısında. Benim görebildiğim kadarıyla kitleler kendi isteğiyle, herhangi biri tarafından yönlendirilmeden sokağa dökülmüştü ve Nasır istifa ettiğinde ülkenin parçalanacağını zanneden o adamın suratındaki panik gerçeği yansıtıyordu.

İleriki yaşlarda, babamla o gösterici arasındaki konuşmayı tekrar hatırladığımda, çocuk aklımla kavrayabildiğimden çok daha fazlasını kavradım. O sırada göstericinin (ve onun gibi milyonlarca insanın) görüşü bana tuhaf ve anlaşılmaz gelmişti. Herkes kendi hatalarından sorumlu olduğuna göre, ülkenin başına böylesine büyük bir felaket getiren bir liderin hatalarından sorumlu olması gerekmez miydi? Mısırlılar, niçin Nasır'dan hesap sormak yerine, görevde kalmasını istemişti? Bu tuhaf zihniyeti 8 Mayıs 1945'te Winston Churchill Almanya'nın teslimiyetini ve İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle ayrılışını açıkladıktan sonra yaşananlarla kıyasladım. Britanyalılar, Churchill'i bir kahraman olarak görüyordu ama savaştan sonra (Temmuz 1945) oylarını ona vermedikleri için Churchill yeniden başbakan seçilemedi. Britanya halkı savaşta ülkeyi başarıyla yöneten liderin barış zamanı pekâlâ iyi bir seçenek olmayabileceğini biliyordu ve savaştan sonra Britanya'yı yeni bir zihniyetle yeniden inşa etmesi için yeni bir başbakan seçmişti.

Peki, Britanya savaş galibi Churchill'i değiştirmeye karar verirken, Mısır niçin ülkeyi hezimete uğratan Nasır'ı desteklemişti? Mısır'da çoğunluğun dini olan İslâm'ın Mısır halkını demokrasiden otoriteryenizme yönelttiğini söylemek bu soruya verilebilecek yüzeysel bir yanıt olur. Arjantin, İtalya, İspanya, Almanya, Portekiz, Şili ve birçok gayrimüslim toplumdaki dikta rejimleri hatırlandığında bu argümanın hü-

kümsüz ve indirgemeci olduğu anlaşılır. Peki sebep din değilse, Mısırlılar neden Britanyalılardan farklı davranmış olabilir? Britanyalılar, savaştan zaferle ayrıldığı halde Churchill'i seçmezken, Mısırlılar ülkenin hezimete uğraması ve topraklarının işgal edilmesine karşın niçin Nasır'ı desteklemeye devam etmiştir?

Étienne de La Boétie'yi okuyup ikna edici bir cevap bulana kadar bu soruları kendi kendime sordum. Genç yaşta ölen 16. yüzyıl Fransız filozoflarından Étienne de La Boétie ölümden sonra yayımlanan risalesi *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*'de⁷ şu fikirleri ileri sürer:

1) Özgürlük insan mizacının doğal gereğidir. La Boétie'ye göre hayvanlar özgür doğar ve doğal mizaçları gereği özgürlüklerini sonuna kadar savunurlar. Bir hayvanın canını yakmadan özgürlüğünü elinden alamazsınız. Her hayvan özgürlüğü için cesurca dövüşür ve birçok hayvan esir düşmektense ölmeyi tercih eder. Örneğin filler avcılarıyla sonuna kadar dövüşüp, yenileceklerini anladıklarında dişlerini son bir çabayla ağaçlara vurup kırmaya çalışırlar; çünkü dişlerini feda ettikleri takdirde avcılarının fildişi karşılığında onlara özgürlüklerini bağışlayacağını düşünürler. Tüm hayvanlar özgürlüklerini korumak için böyle şeyleri göze alabilir. İnsan da hayvan gibi özgür doğar ancak bazen özgürlüğünden vazgeçip bir tiranın idaresine boyun eğer.

2) Tiran da bir bireydir. La Boétie, tiranın halkı kendi rızasıyla kul köle edebilen, rıza üretmediğinde ise hiç kimseye diz çöktüremeyen bir birey olduğunu vurgular. Dolayısıyla bir dikta rejimi –devletin politikalarını mutlak yetkiyle belirleyen; siyasi muhalefeti ezip tüm muhalif sesleri bastıran, silahlı kuvvetler ve güvenlik teşkilatında mutlak kon-

7 Étienne de La Boétie, *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*, çev. Harry Kurz (New York: Free Life Editions, 1975) [Türkçesi: *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* (7. baskı), çev. Mehmet Ali Ağaogulları, İmge, Ankara, 2020].

trolü olan bir devlet başkanının yönettiği rejim– sadece tiranın kendi isteğiyle ortaya çıkmaz. İki tarafın da rızasını gerektiren bir insan ilişkisi söz konusudur: halkı kul köle etmeye çalışan bir tiran ve kul köle olmaya razı bir halk.

3) Gönüllü kulluk. Bir halk özgürlüğünü kendi rızasıyla ya da zorla bir bireyin iradesine teslim ettiğinde, o birey diktatöre dönüşür. Doğal mizaç ile toplumsal görenek arasındaki tezat bu noktada belirginleşir: Bir tarafta insanı (hayvanın durumunda olduğu gibi) özgürlüğünü korumaya sevk eden doğal mizacı, öbür tarafta tiranın iradesine uzun süre boyun eğmekle sonuçlanan toplumsal görenek vardır. Görenek doğal mizaca ağır basar ve yıllar geçtikçe başka hiçbir şey bilmeyen kuşaklar otoriteryenizm fikrine alışır. Otoriteryenizme alışmak La Boétie tarafından ilkin terbiye edilmeyi reddedip binicisine direnen ama sonunda hem binicisini hem de kulluk sembolleri olan eyer ve gemi kabul edip kasıla kasıla yürümeye başlayan bir atın durumuna benzetilir. Diktatörlük koşullarında yetişen ve özgürlüğün anlamını bilmediği gibi herhangi bir özgürlük ihtiyacı da duymayan kuşakların durumu buna benzer – La Boétie'nin dediği gibi insan sahip olmadığı bir şeyi özleyemez. Öte yandan sahip olmadıkları özgürlüğü isteyen bazı şanslı bireyler de vardır; bunlar özgürlüğü hayal edip kulluğu reddeder ve özgürlük mücadelesine girerler.

Nasır'ın ölümünden sonra Mısır'ın büyük yazarı Tefik El Hakim, *Bilincin Dönüşü* (1974)⁸ diye bir kitap yazdı. El Hakim, Nasır'ı desteklediği için kendine kızıyor; Nasır'ın yanlış kararlarının büyük ölçüde duygusal saiklere dayandığını ve Nasır yönetiminin Mısır'ı bugün bile etkileyen felaketlere yol açacağını gösteren pek çok alamete rağmen bunla-

8 Tawfiq al-Hakim, *Shajrat al-hukm fî Mişr 1919-1979* (Kahire, 1985). 1985'te yayımlanan İngilizce çeviri için bkz. Tawfiq al-Hakim, *The Return of Consciousness* (New York: New York University Press, 1985).